

ks. Karol Litawa
UPJPII

Teologiczny wymiar śpiewów okresu Bożego Narodzenia¹ **Theological dimension of Christmas singing**

Abstract

This article is an attempt to show the theological dimension of Christmas singing, which in the Polish tradition is performed from the eve of this celebration to February 2. Christmas carols sung in this period during the liturgy and other traditional songs, called pastorales, indicate an extraordinary wealth of content and music dating back to the Middle Ages. Their simple and at the same time deep theological content, which draws mainly from the Gospels telling about the Nativity of Christ, has a special paschal dimension, rooted in the saving work of Christ. The paschal mystery of the Savior begins with the moment of the Annunciation to the Blessed Virgin Mary, the fruit of which is the Incarnation of the Divine Logos. The Christmas chants especially emphasize this mystery.

Keywords: Christmas, carols, song, singing

Abstrakt

Niniejszy artykuł jest próbą ukazania teologicznego wymiaru śpiewów okresu Bożego Narodzenia, które w polskiej tradycji wykonuje się od wigilii tej uroczystości do 2 lutego. Kolędy śpiewane w tym okresie podczas liturgii oraz inne śpiewy tradycyjne, zwane pastorałkami, wskazują na niezwykle bogactwo treści i muzyki sięgających epoki średniowiecza. Ich prosta i zarazem głęboka teologicznie treść, która czerpie głównie źródło z Ewangelii opowiadających o Narodzeniu Pańskim, posiada szczególny wymiar paschalny, zakorzeniony w zbawczym dziele Chrystusa. Misterium paschalne Zbawiciela, rozpoczyna się bowiem momentem zwiastowania Najświętszej Maryi Pannie, którego owocem jest Wcielenie Boskiego Logosu. Śpiewy bożonarodzeniowe właśnie tę tajemnicę szczególnie podkreślają.

Słowa kluczowe: Boże Narodzenie, kolęda, pieśń, śpiew

Wstęp

Misterium wcielenia Bożego Logos zmieniło historię ludzkości, będąc przełomowym jej momentem i pozostawiło niezatarty ślad nie tylko w chrześcijaństwie, ale również w kulturze całej ludzkości, choćby przez zmianę rachuby czasu. Miejsce narodzenia z Dziewicy

¹ Artykuł powstał w ramach projektu: „Tradycyjne melodie kościelne z perspektywy akompaniamentu organowego” realizowanego w ramach programu „Społeczna Odpowiedzialność Nauki” finansowanego przez Ministerstwo Edukacji i Nauki, nr SONP/SP/564101/2022, realizacja - Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie w latach 2022-2024.

Maryi Syna Bożego Jezusa Chrystusa stanowi paradoks, o którym napisał w swej książce *Jezus z Nazaretu* papież Benedykt XVI (+ 2022): „Dla Zbawcy świata, dla którego wszystko zostało stworzone nie ma tu miejsca (...). W ubóstwie narodzenia Jezusa zarysowuje się coś wielkiego, w czym w sposób tajemny dokonuje się zbawienie ludzi”².

Uniżenie Boga, będące wyrazem Jego miłości do człowieka i jednocześnie niezwyklej pokory, znalazło w pierwotnej wspólnoty chrześcijan wyraz w liturgicznym upamiętnieniu tego wydarzenia. W sposób szczególny w późniejszych wiekach Kościoła, zrodziła się bogata tradycja śpiewów ku czci Narodzonego Pana, nazwane w Polsce „kolędami”. Bogata historia bożonarodzeniowych śpiewów kryje w swej istocie teologiczną głębię, której próba ukazania zostanie podjęta w niniejszym artykule.

1. Paschalny wymiar Bożego Narodzenia

Chrześcijanie w czasach apostołskich i w pierwotnych gminach świętowali Paschę, którą utożsamiali z Chrystusem. Jedyna „Tajemnica Chrystusa” celebrowana w starożytnym Kościele, wraz z upływem czasu, stała się celebracją Jego „Tajemnic”³. Jedną z tych tajemnic paschalnych jest właśnie misterium Narodzenia Pańskiego, ponieważ właśnie w Chrystusie wszystko albo dąży do Paschy, w której zawarte są: zapowiedź Jego przyjścia, Jego Wcielenie, Jego nauczanie, albo jest owocem Paschy: Wniebowstąpienie, Zesłanie Ducha Świętego, narodziny, albo dojrzewaniem Kościoła i wreszcie końcową Paruzją, czyli powtórny przyjściem Mesjasza na końcu świata⁴. *Katechizm Kościoła Katolickiego* określa tę prawdę w następujący sposób:

Rok liturgiczny jest rozwinięciem różnych aspektów jedyne­go Misterium Paschalnego. W sposób szczególny odnosi się to do cyklu świąt skupionych wokół misterium Wcielenia (Zwiastowanie, Boże Narodzenie, Objawienie Pańskie), które wspominają początek naszego zbawienia i komunikują nam pierwociny Misterium Paschalnego⁵.

Paschalny wymiar Bożego Narodzenia koncentruje się w celebracji Eucharystii, która w Nowym Testamencie, jako ofiara Ciała i Krwi Chrystusa, jest paschalną ofiarą. Już Ewangelia dzieciństwa Jezusa ukazuje wymiar paschalny, który szczególnie ilustrują ikony Kościoła Wschodniego, ale przede wszystkim narodzenie Chrystusa będące kenozą, o której pisze św. Paweł:

On, istniejąc w postaci Bożej, nie skorzystał ze sposobności, aby na równi być z Bogiem, lecz ogołocił samego siebie, przyjąwszy postać sługi, stawszy się podobnym do ludzi. A w zewnętrznym przejawie, uznany za człowieka, uniżył samego siebie, stawszy się posłusznym aż do śmierci — i to śmierci krzyżowej (Flp 2, 6-8).

Ogołocenie Mesjasza, Wcielonego *Logos*, dokonało się w tajemnicy męki i haniebnej śmierci na krzyżu, która osiągnie dopełnienie w zmartwychwstaniu i odkupieniu człowieka

² BENEDYKT XVI, *Jezus z Nazaretu. Dzieciństwo*, tłum. W. Szymona, Kraków 2012, s. 93, 95.

³ Por. A. NOCENT, *Il tempo della manifestazione*, w: M. Augé. *Anamnesis 6. L'Anno Liturgico. Storia, teologia e celebrazione*, Genova-Marietti 1989 s. 178.

⁴ Por. Tamże 178-179.

⁵ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, nr 1171.

przez miłosierną miłość Ojca za pośrednictwem Syna, co podkreśla w dalszej części Listu do Filipian św. Paweł: „Dlatego też Bóg Go nad wszystko wywyższył i darował Mu imię ponad wszelkie imię” (Flp 2, 9).

Również teksty liturgiczne świąt Bożego Narodzenia ukazują teologiczną jedność Wcielenia Jezusa z misterium Jego odkupienia. Przykładem może być chociażby „Modlitwa nad darami” z formularza „Wieczornej Mszy Wigilijnej” uroczystości Narodzenia Pańskiego:

Wszchemogący Boże, daj nam z nową gorliwością złożyć Ofiarę w Wigilię Narodzenia Pańskiego, które stało się początkiem naszego odkupienia. Przez Chrystusa, Pana naszego⁶.

Ponadto święta, które towarzyszą uroczystości Bożego Narodzenia, kierują myśli w stronę Paschy: św. Szczepan, który przebacza swoim prześladowcom, umiera jak Chrystus widząc niebo otwarte i Syna Bożego stojącego po prawicy Boga; św. Jan Ewangelista, umiłowany uczeń Pana, świadek Jego śmierci na krzyżu i zmartwychwstania – w jego święto czytana jest ewangelia o Zmartwychwstaniu Pańskim; święci Młodziankowie ukazują natomiast Chrystusa jako Nowego Mojżesza⁷.

Tajemnica Wcielenia dopełnione zostanie w powtórnym przyjściu Mesjasza, w czasie paruzji, zatem Jego zbawcze misterium zawiera się w następujących klamrach: „począwszy od Wcielenia i Narodzenia aż do Wniebowstąpienia, do dnia Pięćdziesiątnicy oraz do oczekiwania błogosławionej nadziei i przyjścia Pana”⁸. W konsekwencji cały rok liturgiczny ma wymiar paschalny i jednocześnie misteryjno-sakramentalny, będąc sakramentem *per analogiam*, tzn. w pierwotnym, biblijno-patrystycznym znaczeniu⁹. Wcielenie Syna Bożego dało początek chrześcijańskiemu powołaniu i życiu Kościoła, który realizuje Boży plan zbawienia poprzez głoszenie Ewangelii Chrystusa i wypełnianiu kultu obecnemu szczególnie w sakramentach, oraz w innych formach liturgicznych i pozaliturgicznych. Celebracje liturgiczne uobecniają zbawcze interwencje Boga obecnego w historii ludzkości, a ich liturgiczna aktualizacja, zwłaszcza misterium paschalnego Wcielonego Słowa, dokonywana jest w określonych obrzędach, którym towarzyszy słowo¹⁰.

Tradycja Kościoła zawiera i jednocześnie ukazuje całe bogactwo różnych form sprawowania oraz przeżywania obecności Boga w liturgii i poprzez liturgię. Można by powtórzyć pytanie kardynała Josepha Ratzingera: „co tak naprawdę czyni człowiek świętujący nabożeństwa Kościoła, sakramenty Kościoła?”. Autor sugeruje bezpośrednią odpowiedź:

Czyni to (...) dlatego, iż wie, że on, jako człowiek może spotkać Boga tylko na ludzkiej drodze, a to oznacza: w cielesności, międzyludzkiej wspólnoty i dziejowości. (...) Sakramenty są świętymi obrzędami, w które Kościół zaangażowany jest jako Kościół, a to znaczy, że nie działa tylko jako zbiorowość ludzka, ale mocą tego, czego sam nie stworzył,

⁶ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, wydanie drugie, poszerzone, Poznań 2010, s. 32.

⁷ Por. S. LECH, *Misterium Chrystusa w roku liturgicznym*, w: *Misterium Liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, Opole 1995, s. 185-190.

⁸ Por. KL 102; H. AUF DER MAUR, *Le celebrazioni nel ritmo del tempo*, t. 1: *Feste del Signore nella settimana e nell'anno*, Leumann 1990 (*La liturgia della Chiesa. Manuale di scienza liturgica*, t. 5), s. 332; M. KUNZLER, *Liturgia Kościoła*, tłum. i oprac. L. Balter, Poznań 1999 (*Amateca. Podręczniki teologii katolickiej*, t. 10), s. 598.

⁹ Por. D. BRZEZIŃSKI, *Rok liturgiczny jako anamneza Misterium Chrystusa w świetle Konstytucji o Liturgii świętej Soboru Watykańskiego II oraz Katechizmu Kościoła katolickiego*, „*Studia Redemptorystowskie*” 10 (2012), s. 286.

¹⁰ Por. K. MATWIEJUK, *Anamnetyczny wymiar liturgii*, „*Teologiczne Studia Siedleckie*”, 9 (2012), s. 27.

a dzięki czemu może ofiarować więcej, niż mógłby dać sam z siebie: włącza ludzi w rzeczywistość daru, który sam otrzymał. Oznacza to, że w sakramentach uobecnia się całe kontinuum historii: przeszłość, teraźniejszość i przyszłość¹¹.

Tej duchowo-cielesnej rzeczywistości Kościoła, jego kontinuum, którego widzialnymi znakami są sakramenty, podporządkowane są inne formy liturgiczne, których integralną część stanowią śpiewy. Od samego początku istnienia wspólnoty Kościoła śpiew towarzyszy liturgii, co więcej, jest jej integralną częścią. Pierwotnie ograniczał się do Psalmów i antyfon, zaś w wiekach późniejszych przybrał on formę bardziej urozmaiconą. Jedną z tych form stanowią pieśni przeznaczone na okres Bożego Narodzenia.

2. Najstarsze hymny okresu Bożego Narodzenia

Pierwotnie, w I połowie IV wieku, święta Bożego Narodzenia i Objawienia Pańskiego stanowiły jedną celebrację Wcielonego Słowa, chociaż od początku celebracja ta miała inny charakter i różną datę na Zachodzie niż na Wschodzie. Wschodnią Epifanię (z greckiego: *epiphaneia* – Objawienie) celebrowano na Wschodzie w dniu 6 stycznia, tymczasem na Zachodzie święto to nosiło nazwę *Natalis Domini* – Narodzenie Pańskie i przypadało 25 grudnia¹².

Dziś pod nazwą święta Bożego Narodzenia i Epifanii kryją się dwa różne święta: pierwsze z nich przypada 25 grudnia, drugie 6 stycznia. Rozróżnienie i współistnienie tych dwóch świąt datuje się na koniec IV i początek V wieku¹³. Grudniowa uroczystość ukazuje historyczne wcielenie Chrystusa, natomiast Epifania – Jego objawienie się poganom, a przez pośrednictwo trzech Mędrców wszystkim narodom.

Pierwsze świadectwa świętowania Bożego Narodzenia przez chrześcijan sięgają czasów prześladowań Kościoła (przed dowodzą, że sięgają (przed 313 rokiem) i przed soborem nicejskim (325)¹⁴.

Pierwszą wzmianką i jednocześnie związkiem Bożego Narodzenia z muzyką jest fragment Ewangelii według Św. Łukasza, który ukazuje Dziecię zrodzone z Dziewicy, chóry aniołów i pasterzy uwielbiających Boga (por. Łk 2, 7-18). Chociaż w ewangelicznym przekazie nie ma mowy wprost o muzykowaniu, to trudno sobie wyobrazić anielskie *Gloria in excelsis Deo*: „Chwała Bogu na wysokościach, a na ziemi pokój ludziom Jego upodobania” (Łk 2, 14), czy pasterskie wysławianie „Boga za wszystko, co słyszeli i widzieli, jak im to było” (Łk 2, 20) powiedziane bez muzyki i śpiewu¹⁵.

Pierwsze formy śpiewów okresu Bożego Narodzenia stanowią najstarsze hymny przeznaczone na tę uroczystość. Na Wschodzie, jeden z największych wczesnochrześcijańskich teologów, poeta syryjski – św. Efrem (306-373) pozostawił 28 hymnów na święto narodzenia Chrystusa¹⁶. Hymny te odnoszą się do święta obchodzonego 6 stycznia, to jednak są

¹¹ J. RATZINGER, *Sakrament i misterium. Teologia liturgii*, tłum. A. Głos, Kraków 2011, s. 42-42, 64-65.

¹² Por. J. NAUMOWICZ, *Pierwsze wczesnochrześcijańskie świadectwa o święcie Bożego Narodzenia*, „Colloquia Litteraria UKSW” 8/9 (2010), s. 99-102.

¹³ Por. Tamże.

¹⁴ Por. Tamże, s. 81.

¹⁵ Por. R. POŚPIECH, *Liturgiczne źródła muzyki bożonarodzeniowej*, „Liturgia Sacra: 3/4 (1995), s. 163.

¹⁶ Por. J. NAUMOWICZ, *Pierwsze wczesnochrześcijańskie świadectwa*, dz. cyt., s. 104.

zatytułowane: *Na Boże Narodzenie*¹⁷. Zarówno w Palestynie jak i w Syrii w pierwotnym Kościele tajemnicę przyjścia Syna Bożego na świat w Betlejem jako prawdziwej Światłości, pojawienie się niezwykłej gwiazdy na niebie i pokłon trzech mędrców obchodzono w Epifanię¹⁸.

Na Zachodzie autorem pierwszego hymnu wychwalającego wcielenie Chrystusa i Jego cudowne narodzenie z Dziewicy jest św. Ambroży, biskup Mediolanu (374-397)¹⁹. Autor, odwołując się do Psalmu 19, ukazuje Chrystusa jako „Mocarza”, który ma po podwójną naturę, boską i ludzką, i wychodzi „ze swej komnaty ślubnej” (*procedat e thalamo suo*), by przebyć drogę aż do Otchłani²⁰. Kolejny zachowany hymn św. Ambrożego na Epifanię zatytułowany *Illuminans altissimus*, zawiera cztery różne motywy tej uroczystości ukazujące poszczególne aspekty objawienia Chrystusa: chrzest Jezusa w Jordanie, przybycie mędrców do Betlejem za przewodem gwiazdy, wesele w Kanie Galilejskiej i cud rozmnożenia chleba²¹.

Za księdzem profesorem Józefem Naumowiczem, wybitnym znawcą tematyki początków święta Bożego Narodzenia, można wskazać, spośród innych łacińskich chrześcijańskich poetów tworzących hymny na oba święta, hiszpańskiego poetę Prudencjusza (+ ok. 398)²². W *Cathemerinon* (dosł. *Pieśni na co dzień*) - zbiorze poezji zawierającym pieśni na różne pory dnia i niektóre okoliczności w roku, zawarł hymn na Boże Narodzenie i na Epifanię²³. W pierwszym Autor opiewa misterium wcielenia i narodzenia Mesjasza, natomiast w drugim – pokłon Trzech Króli, rzeź Młodzianków oraz chrzest Jezusa w Jordanie²⁴.

3. Kolęda – tradycyjny śpiew okresu Bożego Narodzenia

W najstarszych dokumentach liturgicznych z V wieku można odnaleźć tradycję celebracji przez papieża trzech Mszy Świętych w uroczystość Bożego Narodzenia: *missa in die*, *missa in nocte* (*missa in praesepe*), wzorowaną na sprawowanej w tym samym czasie w Betlejem - nazywanej w Polsce „Pasterką”, oraz – *missa in aurora* („msza o świcie”), wprowadzono do liturgii najpóźniej i sprawowaną 25 grudnia²⁵. Ojcowie Soboru Watykańskiego II podtrzymali tę tradycję liturgiczną. Oczywiście liturgie tych Eucharystii posiadają własne formularze i śpiewy. Również w bożonarodzeniowej Liturgii Godzin

¹⁷ Tamże; zob. *Des Heiligen Ephraem des Syrers Hymnen De Nativitate (Epiphania)*, CSCO 186-187, *Scriptores Syri* 82-83 (tekst syryjski i przekład niemiecki), wyd. i tłum. E. Beck, Louvain 1959; EPHREM DE NISIBE, *Hymnes sur la Nativité*, introd. F. Graffin, trad. F. Cassinga-Trévody, SCh 459, Paris 2001; J. NAUMOWICZ, *Prawdziwe początki Bożego Narodzenia*, Warszawa 2014, s. 139.

¹⁸ Por. J. NAUMOWICZ, *Pierwsze wczesnochrześcijańskie świadectwa*, dz. cyt., s. 105.

¹⁹ Por. Tamże.

²⁰ AMBROŻY Z MEDIOLANU, *Hymn 5, Intende qui regis Israel (In Natale Domini)*, w: *Sancti Ambrosii Episcopi Mediolanensis Opera*, Milano 1994, s. 46-51. Zob. *Hymnes*, texte établi, traduit et annoté sous la direction de J. Fontaine, Paris 1992, s. 273-275. Por. Ps 19, 6 „ono (słońce) wychodzi jak oblubieniec ze swej komnaty, weseli się jak olbrzym, co drogę przebiega”.

²¹ Por. J. NAUMOWICZ, *Pierwsze wczesnochrześcijańskie świadectwa*, dz. cyt., s. 104.

²² Por. Tamże.

²³ *Hymny (Cathemerinon)*: 11. *Hymn na Boże Narodzenie*. 12. *Hymn na Trzech Króli*, w: PRUDENCJUSZ, *Poezje*, tłum. M. Brożek, PSP 43, Warszawa 1987, s. 76-78 i 78-83. Z odpowiednio dobranych zwrotek długiego hymnu Prudencjusza na Epifanię utworzono 4 odrębne hymny liturgiczne (zob. A. BOBER, *Antologia patrystyczna*, Kraków 1967, s. 561). Podobnie część hymnu 12 *Na młodzianków* została włączona do liturgii (por. J. NAUMOWICZ, *Pierwsze wczesnochrześcijańskie świadectwa*, dz. cyt., s. 104).

²⁴ Por. J. NAUMOWICZ, *Pierwsze wczesnochrześcijańskie świadectwa*, dz. cyt., s. 104.

²⁵ Por. R. POŚPIECH, *Liturgiczne źródła muzyki bożonarodzeniowej*, dz. cyt., s. 164.

(*Officium divinum*) śpiew, oparty na Psalterzu, był jej nieodłącznym komponentem²⁶. Należy dodać, że obok słowa, gestu i scenografii, muzyka (responsoria, antyfony, hymny) była głównym środkiem przekazu treści bożonarodzeniowego cyklu średniowiecznego dramatu liturgicznego, który dał początek jasełkom (XIII-XIV wiek)²⁷.

Jeśli chodzi o kolędę jako utwór muzyczny, to początków można poszukiwać w dwóch źródłach. Pierwsze to starożytna pogańska tradycja i obrzęd ku czci *Natalis Solis Invicti*, kolędy noworocznej życzeniowej, której istotą była formuła słowna towarzysząca magicznym czynnościom zaorania pola i siewu ziarna²⁸. Drugie źródło wypływa z tradycji chrześcijańskiej kolędy – zarówno jej postaci liturgicznej, u której podstaw prawdopodobnie leżały *Kyrie*, *introitus*, antyfony czy hymny, jak i pozaliturgicznej (mogąca wywodzić się np. z pieśni zwrotkowych) – od początku związana była ściśle z muzyką²⁹.

Starożytni Rzymianie słowem „*calendae*” określali pierwszy dzień każdego miesiąca³⁰. Szczególne znaczenie miały kalendy styczniowe (*Calendae Ianuariae*), rozpoczynające nowy rok od czasu reformy Juliusza Cezara w roku 45 przed Chrystusem, które obchodzono bardzo uroczysto: w tym dniu odwiedzano się wzajemnie, składano sobie życzenia, obdarowywano prezentami, a nowo obrani konsulowie obejmowali swoje stanowiska³¹. W VI-VII wieku zwyczaj ten został przyjęty również najpierw na Bałkanach, następnie wśród ludów słowiańskich, by trafić na Ruś i do Polski, gdzie łacińskie *calendae* przekształciło się w „kolędę”³².

Jak już wiadomo początków pieśni bożonarodzeniowych należy poszukiwać w łacińskiej hymnologii, tropach, pieśniach na uwielbienie oraz średniowiecznych dramatach liturgicznych³³. Na gruncie polskim niewątpliwie kolędy zaczęły rozwijać się wraz z przybyciem w 1237 roku franciszkanów, którzy na polecenie Świętego założyciela zaczęli otaczać kultem żłóbek w Greccio w 1223 roku³⁴. Istotnym elementem tej obrzędowości było kołysanie Dzieciątka w żłóbku przy śpiewie, w którym należy upatrywać początków pozaliturgicznych kolęd „kołysanek”, monologów o charakterze lirycznym, towarzyszących usypianiu Nowonarodzonego³⁵.

Po raz pierwszy w XVI wieku pieśni o tematyce bożonarodzeniowej, śpiewane w kościołach, przyjęły nazwę „kolęda”, natomiast śpiewy domowe określano pastorałkami³⁶.

²⁶ Zob. G. KUBIES, *Boże Narodzenie. U źródeł kolęd*, „Przegląd Powszechny” 1/ 977 (2003), (przedruk ze strony internetowej: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/1/IM/polskie_bozonarodzeniowe.html (dostęp: 19. 06. 2023)).

²⁷ Por. Tamże.

²⁸ Por. Tamże.

²⁹ Por. K. WILKOWSKA-CHOMIŃSKA, *Muzyka kolęd polskich w okresie średniowiecza i renesansu*, w: *Kolędy Polskie*, (red.) J. Nowak-Dłużewski, oprac. muzyczne K. Wilkowska-Chomińska, t. 2, Warszawa 1966, s. 9-16.

³⁰ Por. A. LUTO-KAMIŃSKA, *Kolęda dawniej i dziś. Z zagadnień semantyki terminów gatunkowych*, „Pamiętnik Literacki” 3 (2006), s. 123.

³¹ Por. Tamże.

³² Por. Tamże.

³³ Por. A. LUTO-KAMIŃSKA, *Kolęda dawniej i dziś*, dz. cyt., s. 10.

³⁴ Por. O. ENGLEBERT, *Życie św. Franciszka z Asyżu*, Niepokalanów 1991, s. 221; R. POŚPIECH, *Liturgiczne źródła muzyki bożonarodzeniowej*, dz. cyt., s. 166-167.

³⁵ *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze, renesans, barok*, (red.) T. Michałowska, Wrocław 1990, s. 372.

³⁶ Por. D. SUSUŁ, *Uniwersytet Jagielloński u kolebki polskiej kolędy*, https://www.uj.edu.pl/wiadomosci/journal_content/56_INSTANCE_d821KZvhit4m/10172/111941990 (dostęp: 24. 06. 2023).

Najstarszymi kolędami, które pojawiły się na terenie Polski pod koniec XIV wieku, były łacińskie utwory Bartłomieja z Jasła (ok. 1360-1407)³⁷. Z końca XIV wieku pochodzą zachowane rękopisy w Bibliotece Jagiellońskiej czterech jego kolęd: *Buccinemus in hac die*, *Ab aeterno praeconceptam*, *Mirans stupet en natura* i *Gaude mundi incola*. Z których pierwsza jest „Grajmy w tym dniu” jest najstarszą³⁸. Natomiast najstarszą znaną i napisaną po polsku kolędą jest *Zdrow bądź krolu anielski*, której autorem jest o. Jan Szczekna, cysters pochodzący z Czech, spowiednik królowej Jadwigi, profesor Uniwersytetu Krakowskiego 1404/1405³⁹. Tekst kolędy pochodzi z kazania Szczekny na Boże Narodzenie, a melodię można odnaleźć w kancjonale z 1586 roku, w klasztorze sióstr benedyktynek w Staniątkach⁴⁰.

4. Wybrane śpiewy okresu Bożego Narodzenia i ich teologia

Kolędy w polskiej kulturze od wieków są głęboko zakorzenione – zarówno w tradycjach rodzimych jak i u wybitnych polskich kompozytorów, jak chociażby Fryderyk Chopin i kolęda „Lulajże Jezuniu”⁴¹. Ich treść i korespondująca z nią teologia dotyka jednej z największych tajemnic Bożego planu zbawienia człowieka, mianowicie misterium Wcielenia Bożego Syna. Alfabetyczne przedstawienie wybranych tekstów kolęd pozwoli na ukazanie zarówno bogactwa ich treści, jak i teologicznej głębi

W staropolskiej kolędzie „A czemóż mój Jezus tak ubogo leży”⁴² nieznanego autora motywem przewodnim jest retoryczne pytanie o ubóstwo miejsca narodzenia Bożego Syna: *A czemuż mój Jezus tak ubogo leży? / Ani po królewsku, ni w drogiej odzieży...* To ubóstwo zostało wpisane w Boży plan zbawienia człowieka. Święty Paweł podkreśla, że Chrystus „będąc bogatym, dla was stał się ubogim, aby was ubóstwem swoim ubogacić” (2 Kor 8, 9), dlatego kolędę kończą słowa: *Pajęczyna pawilonem, aby każdy był zbawionym, / Kochaj Go serdecznie, będziesz żył z Nim wiecznie.*

Osiemnastowieczna kolęda *Ach, witajże, pożądana*, również nieznanego autora powstała w atmosferze epoki oświeceniowej⁴³. Autor łączy Boże wcielenie z tajemnicą ukrytą

³⁷ Por. Tamże.

³⁸ Por. Tamże.

³⁹ Por. Tamże.

⁴⁰ Por. Tamże.

⁴¹ Fryderyk Chopin w jednym ze swych utworów (Scherzo h-moll op. 20) zacytował „Lulajże Jezuniu” [por. A. RUTKOWSKA, *Blask kolęd*, <https://liturgia.wiara.pl/doc/4395818.Blask-koled> (dostęp: 24. 06. 2023)].

⁴² Istnieje kilka wersji melodii do tej kolędy. Ks. Jan Siedlecki w swoim śpiewniku (*Śpiewnik Kościelny*, wydanie jubileuszowe 1928 i późniejsze wydania oraz *Śpiewnik Liturgiczny* TN KUL (1991) podają melodię zapożyczoną z niemieckiej kolędy: „Es ist ein’ Ros’ entsprungen” (*Speyerer Gesangbuch*, Koeln 1599), dla tej melodii znane jest 4 głównych opracowań Michaela Praetoriusa (1609). Opracowanie melodii do polskiego tekstu dokonał ks. Józef Surzyński (1851-1919), inną melodię podaje ks. M. M. Mioduszeowski i Jan Kaszycki (*Kantyczki z nutami*, Kraków 1911). Tekst kolędy: *A czemuż mój Jezus tak ubogo leży? / Ani po królewsku, ni w drogiej odzieży, / Znać dlatego, by grzesznika, / Czartowskiego niewolnika / Od piekła wybawił, przez ubóstwo zbawił. / Czemuż nie w pałacach rodzi się Dziecina, / Wszak świat, niebo, ziemia Jego jest dziedzina, / Ale w stajence ubogiej, / na sianeczku w ten mróz srogi, / W kamiennym żłóbeczku zimno Paniąteczku. / Czemuż nie w bogatej pościeli królewskiej, / Nie pod pawilonem leży Pan niebieski? / Pajęczyna pawilonem, aby każdy był zbawionym, / Kochaj Go serdecznie, będziesz żył z Nim wiecznie* (J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, wyd. 41, Kraków 2021, s. 62).

⁴³ Tekst: *Ach witajże pożądana perło droga z nieba / Gdy świat cały upragniony anielskiego chleba / W ciele ludzkim Bóg jest skryty / Na pokarm ludziom obfity / Ciałem karmi krwią napoi / By człowieka w chwale swojej / Między wybranymi policzył / Czyliż nie dość boskie dziecię / Żeś na świecie z nami / Ale jeszcze zimno cierpisz między bydletami / Malusienki Jezu w żłobie co za wielka / Miłość w tobie / Czyliż nie są wielkie dziwy / W ciele*

w sakramencie Eucharystii: *W ciele ludzkim Bóg jest skryty / Na pokarm ludziom obfity / Ciałem karmi krwią napoi / By człowieka w chwale swojej / Między wybranymi policzył*. Pokarm eucharystyczny odnosi się do paschalnej uczyty baranka, co w końcowych słowach kolędy zostaje podkreślone: *Ach pokorny baraneczku / Twój odpoczynek w źłóbeczku / Z dalekiej podróży niebieskiej*.

Kolejny przykład staropolskiej pieśni bożonarodzeniowej *Bóg się z Panny narodził*⁴⁴ wyraża radość z narodzenia Bożego Syna: *Tego dnia wesołego, Narodzenia Bożego, / Weselmy się, radujmy się, Bogu cześć dajmy*, powtarzana w refrenie. W kolędzie tej pojawia się osoba Niepokalanej Dziewicy, porównanej kwiatu lilii, który w momencie narodzenia Chrystusa rozkwita: *Rozkwitła się lilija, / Nieskażona Maryja*.

Kolęda *Dzieciątko się narodziło*⁴⁵ ukazuje natomiast historię przyjścia na świat Bożego Syna, który „uweselił” cały świat. Radość wyrażona w słowach pieśni jest udziałem Najświętszej Dziewicy, pasterzy, trzech króli i zwierząt otaczających źłóbek. Na końcu autor wyraził uwielbienie Trójcy Świętej za dar Bożego Wcielenia: *Świątą Trójcę wyznawajmy, / Bogu cześć i chwałę dajmy*.

Bożonarodzeniowa pieśń nieznanego autora *Dzień to jest dziś wesela*⁴⁶ powstała najprawdopodobniej w XVI wieku i śpiewana jest na melodię średniowiecznego hymnu „Dies est letitiae”⁴⁷. W pierwszej części zawiera biblijne wydarzenia związane z narodzeniem Chrystusa, natomiast ostatnie słowa mówią o zbawieniu człowieka: *Nie chciej zatracenia. /*

ludzkim bóg prawdziwy / Przyszedł na zbawienie człowieka / O miłości niepojęta jakżeś wielka była / Żeś się tu z niebieskiego tronu sprowadziła / A to do pustej szopiny / O niesłychane nowiny / Ach pokorny baraneczku / Twój odpoczynek w źłóbeczku / Z dalekiej podróży niebieskiej (J. SIEDLECKI, *Śpiewniczek zawierający pieśni kościelne z melodiami dla użytku młodzieży szkolnej*, wyd. 5, Kraków 1908, s. 59-60; J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 66-67).

⁴⁴ Tekst: *Bóg się z Panny narodził, / By ludzi oswobodził. / Tego dnia wesołego, Narodzenia Bożego, / Weselmy się, radujmy się, Bogu cześć dajmy. / Rozkwitła się lilija, / Nieskażona Maryja: / Tego dnia wesołego, Narodzenia Bożego, / Weselmy się, radujmy się, Bogu cześć dajmy. / Porodziła nam Syna, / O wesola nowina! / Tego dnia wesołego, Narodzenia Bożego, / Weselmy się, radujmy się, Bogu cześć dajmy. / Aniołowie śpiewają, / Bogu chwałę oddają: / Tego dnia wesołego, Narodzenia Bożego, / Weselmy się, radujmy się, Bogu cześć dajmy. / Pasterze w nocnej dobie, / Witają go we źłobie: / Tego dnia wesołego, Narodzenia Bożego, / Weselmy się, radujmy się, Bogu cześć dajmy. / Wół i osioł kłękają, / Stwórcą go swym uznają: / Tego dnia wesołego, Narodzenia Bożego, / Weselmy się, radujmy się, Bogu cześć dajmy. / Trzej Królowie z darami, / Śpieszą i z pokłonami: / Tego dnia wesołego, Narodzenia Bożego, / Weselmy się, radujmy się, Bogu cześć dajmy. / O ludu chrześcijański! / Śpiewaj chwałę w dzień Pański. / Tego dnia wesołego, Narodzenia Bożego, / Weselmy się, radujmy się, Bogu cześć dajmy* (J. Siedlecki, *Śpiewniczek*, dz. cyt. s. 64-65; J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 74-75).

⁴⁵ Tekst: *Dzieciątko się narodziło, / Wszystek świat uweseliło, wszystkim świat uweseliło. / Refren: Wesola nowina, / Powiła nam Syna Maryja. / Hej nam pasterze grajcie Panu szczerze, / Narodzonemu Dzieciąteczku. / Refren: / Wzięło na się człowieczeństwo, / Co pokryło jego Bóstwo. / Refren: / Poznalci to wół i osioł, / Iż to był niebieski Poseł. / Refren: / Trzej Królowie przyjechali, / Troje mu dary dawali. / Refren: / Wchodząc do szopy kłękali, / Bogu cześć, chwałę oddali. / Refren: / Przynieśli mu dary, oto: / Mirę, kadzidło i złoto. / Refren: / Na to Boże Narodzenie, / Wesel się wszystko stworzenie. / Refren: / Świątą Trójcę wyznawajmy, / Bogu cześć i chwałę dajmy. / Refren.* (*Śpiewnik kościelny katolicki: czyli największy podręcznik dla ludu i organistów w kościołach katolickich*, cz. 1, s. 34; J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 81).

⁴⁶ Tekst: *Dzień to jest dziś wesela królewskiej rodziny, / Król się ludziom narodził z Maryi bez winy, / Dziecię dziwnej cudności, wdzięczne, pełne słodkości, / W człowieczej istocie, / Które nieocenione, ani też wystawione, / W Boskiej wszechmocności. / Anioł w nocy pasterzom, którzy trzody strzegli, / O Tym Królu powiadał, by do stajni biegli. / W stajni leży to Dziecię, tam je w źłobie znajdziecie, / Powite w pieluszki. / Ten Aniołom panuje, wszystkim ludziom króluje, / Śliczny, choć malutki. / Chryste, któryś nas stworzył Boskimi sprawami, / Dla nas chciał się narodzić i zamieszkać z nami, / Spraw w nas serce nabożne, odpuść złości niezbożne, / Nie chciej zatracenia. / Odkupionych z miłości, prowadź do swych radości, / Naszego zbawienia* (J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 82).

⁴⁷ Zob.: https://bibliotekapiosenki.pl/utwory/Dzien_to_jest_dzis_wesela/opis (dostęp: 25. 06. 2023).

Odkupionych z miłości, prowadź do swych radości, / Naszego zbawienia. Bóg objawił swoją miłość w misterium Wcielenia, „właśnie przez to, że Chrystus umarł za nas, gdyśmy byli jeszcze grzesznikami” (Rz 5, 8). *Katechizm Kościoła Katolickiego* podkreśla teologiczny aspekt zbawienia i odkupienia człowieka dzięki „życzliwej miłości Boga”: „Wydając swego Syna za nasze grzechy, Bóg ukazuje, że Jego zamysł wobec nas jest zamysłem życzliwej miłości, która poprzedza wszelką zasługę z naszej strony: «W tym przejawia się miłość, że nie my umiłowaliśmy Boga, ale że On sam nas umiłował i posłał Syna swojego jako ofiarę przebłagalną za nasze grzechy» (1 J 4,10; por. 1 J 4, 19) [KKK nr 604].

Epicka pieśń bożonarodzeniowa nieznanego autora pt. *Kiedy król Herod królował*, napisana w języku polskim XV wieku stanowi liryczna opowieść o królu Herodzie, który na wieść o narodzinach Jezusa nakazuje odszukanie go⁴⁸. Końcowa część pieśni ukazuje wątek Trzech Króli. Pieśń pochodzi z *Kancjonau Jana z Przeworska* wydanego w roku 1435, natomiast ks. Michał Hieronim Juszyński w 1820 roku zapisał początkowe wersy kolędy, korzystając z *Kancjonau Przeworszczyka*⁴⁹. Zrekonstruowana pieśń składa się z 18 czterowersowych zwrotek⁵⁰. Zakończenie tej staropolskiej kolędy, zwłaszcza jej ostatnie dwie strofy odnoszą się do tajemnicy zbawienia człowieka, dzięki zbawczej misji Narodzonego Chrystusa: *Jezu Chryste prosim ciebie, / Okaż jasność swą na niebie; / Oświeć nas z temi Mędrkami, / Daj się szukać i z darami. / Byśmy prawą wiarę mając, / Z miłością w tobie ufając, / Przyciągnieni tam do ciebie, / Królowali z tobą w niebie*⁵¹.

Siedemnastowieczna kolęda również nieznanego autora, pt. *Królu anielski, Panie Niebieski*⁵², przeplatana refrenem, ukazuje głęboką tajemnicę Wcielenia Bożego Syna, który zrodzony z Dziewicy i leżący w pieluszkach rządzi w niebie: *W pieluszkach leżysz, w niebiosach rządzisz, / Tyś jest wonny kwiat. Ref. Jezusie mały, Tyś Bogiem chwały (...) Racz nas umieścić w wiecznej radości*⁵³. Śpiewający tę pieśń oczekuje na zbawienne dzieło Mesjasza i po śmierci „umieszczenie w wiecznej radości”.

Bożonarodzeniowa pieśń zatytułowana: *Na Boże narodzenie, Aniołów ucieszenie*⁵⁴, zawiera z kolei bogaty w teologiczną treść refren: *Panna Syna powiła, Chrystusa porodziła, / Panną będąc jak była*⁵⁵, podkreślający zachowane dziewictwo Najświętszej Maryi Panny, która w cudowny sposób poczęła Bożego Syna i w podobny sposób Go zrodziła.

Datowana na drugą połowę XV-XVI wiek, mało znana w polskiej tradycji bożonarodzeniowej kolęda: *Narodził się nam Zbawiciel (Quem pastores laudavere)*⁵⁶ zawiera element *stricte* paschalny, podkreślony w powtarzanym w każdej zwrotce *Alleluja*⁵⁷. Nieznany

⁴⁸ Por. T. MICHAŁOWSKA, *Literatura polskiego średniowiecza*, Warszawa 2011, s. 434.

⁴⁹ Por. Tamże.

⁵⁰ Por. Tamże.

⁵¹ Współczesny zapis kolędy *Kiedy krol Herod krolowal* zrekonstruowano na podstawie późniejszych kantyczek [zob.: <https://www.polskatradycja.pl/piesni/koledy/kiedy-krol-herod-krolowal.html>] (dostęp: 26. 06. 2023).

⁵² J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 1323-1324.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ K. MIARKA, *Kantyczki. Kolędy i pastoralki w czasie Świąt Bożego Narodzenia po domach śpiewane z dodatkiem pieśni przygodnych w ciągu roku używanych*, Mikołów-Warszawa 1904.

⁵⁵ *Śpiewnik kościelny katolicki: czyli największy podręcznik dla ludu i organistów w kościołach katolickich. Cz. 1*, Kraków 1908, s. 57; https://bibliotekapiosenki.pl/publikacje/Spiewnik_koscielny_katolicki_Cz_1 (dostęp: 28. 06. 2023).

⁵⁶ J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 92.

⁵⁷ Zob. <https://www.polskatradycja.pl/piesni/koledy/narodził-się-nam-zbawiciel.html> (dostęp: 27. 06. 2023).

autor kolędy w prostych słowach wyraził tajemnicę Wcielenia Zbawiciela, który jest „wszelkiej duszy pocieszycielem”. Tytuł kolędy nawiązuje do słów Ewangelii według św. Łukasza: „dziś w mieście Dawida narodził się nam Zbawiciel” (Łk 2, 11). W liturgii Narodzenia Pańskiego używany jest tytuł „Zbawiciel” w odniesieniu do Chrystusa, a słowo „zbawienie” do Jego dzieła⁵⁸. Zbawiciel mocą swego Wcielenia przyciąga całą ludzkość do siebie, kierując ją do pierwotnej doskonałości⁵⁹.

Pięcioletnia pieśń na Boże Narodzenie datowana na XVII-XVIII wiek: *Niepojęte dary dla nas daje*⁶⁰, przedzielone refrenem, zawiera głębokie treści teologiczne oparte o źródło biblijne. W pierwszej strofie występuje nawiązanie do Prologu Ewangelii według św. Jana: *Gdy się wieczne Słowo Ciałem staje / Mocą Boskiej cudownej sprawy* (por. J 1, 14). Kolejne nawiązanie do Wcielonego Boskiego Logosu można odnaleźć w zwrotce piątej: *Aby człowiek bogiem był nazwany, / Jego postać Bóstwo przybrało; / By nie brząkał niewoli kajdany, / Słowo Ojca Ciałem się stało. / Sługa z Pana, ach odmiana!*⁶¹. Warto podkreślić, że refren bezpośrednio nawiązuje do Ewangelii według św. Łukasza⁶²: *Niechaj chwała Bogu będzie w niebie, / A na ziemi pokój ludowi*.

Bożonarodzeniowa pieśń nieznanego autora *Pan z nieba i z łona Ojca przychodzi*⁶³ pojawiła się w połowie XIX wieku w śpiewnikach kościelnych ks. Michała Marcina Mioduszeńskiego⁶⁴. Wyraża ona tajemnicę Wcielenia Bożego Syna, który z łona Ojca przychodzi będąc Osobą Trójcy Świętej. Autor pieśni podkreśla cudowność wydarzenia, zwłaszcza w pytaniu: *Co to się stało, żeś przyjął z Maryi, Bóg, ludzkie ciało?*⁶⁵. W ostatniej, czwartej zwrotce, można odnaleźć słowa nawiązujące do artykułu *Credo: O Panie, Tyś z Ojca, Tyś światło z Boga*⁶⁶. Zbawczy cel misterium Wcielenia został określony przez autora w ostatnich słowach rymowanej pieśni: *aby stworzony człowiek korony / dostąpił przez Ciebie i mieszkał w niebie*⁶⁷.

Osiemnastowieczna pieśń na Boże Narodzenie: *Rozkwitnęła się lilija*⁶⁸ dedykowana jest Matce Bożego Syna, porównanej do biblijnego kwiatu lilii - symbolu dziewictwa, czystości, świętości i niezrównanego piękna. Ponadto lilia symbolizuje chwałę, majestat, królewskość, które to atrybuty również są przypisywane Niepokalanej Dziewicy⁶⁹. *Święta Bogarodzica* jako

⁵⁸ Por. V. RYAN, *Adwent. Boże Narodzenie. Objawienie Pańskie*, „Modlitwa Kościoła, cz. 2, Kraków 1998, s. 61.

⁵⁹ Por. Tamże, s. 62.

⁶⁰ J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 94-95.

⁶¹ Tamże, s. 95.

⁶² „Chwała Bogu na wysokościach, a na ziemi pokój ludziom, w których sobie upodobał” (Łk 2, 14).

⁶³ J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 100-101.

⁶⁴ Zob. M. M. Mioduszeński, *Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w Kościele katolickim używane*, Kraków 1838-1854.

⁶⁵ J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 101.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ *Rozkwitnęła się lilija, a ta jest Panna Maryja. /Zrodziła nam Syna, wesola nam dzisiaj nowina. / Złożyła Go na sianeczku w lichej stajence w złóbeczku / Pokłon Mu oddała, jak Boga swojego witała. / O Święta Bogarodzico, o Przenajświętsza Dziewico! / Tyś różdżka Jessego, dałaś kwiat zapachu wdzięcznego. / Niezmazanaś grzechu płam, / stałaś się niebiańską bramą, / przez którą Bóg wchodzi, gdy się nam na ten świat dziś rodzi* (J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 110).

⁶⁹ Por. J. RUTKOWSKA, „Zielony Drogowskazię, na rozstajach niepewności czekająca...” – o nazwach Matki Bożej w „125 litaniach maryjnych” (w oprac. ks. Janusza Kumali MIC). Cz. I. Imię Matki Bożej i formacje odimienne, „Język. Religia. Tożsamość” 2 (18) 2018, s. 125.

różdżka z Jessego wydała na świat kwiat zapachu wdzięczności⁷⁰. Ewangeliczna genealogia Jezusa-Kwiatu sięga czasów biblijnego Jessego – ojca króla Dawida, z którego plemienia wywodzili się „rodzice” Chrystusa (Mt 1, 1-16; Łk 3, 23-38). Nazwanie Maryi „różdżką Jessego” jest nawiązaniem do proroctwa Izajasza: „I wyrosnie różdżka z pnia Jessego, wypuści się odrośl z jego korzeni” (Iz 11, 1). Święty Leon Wielki (+ 461) interpretuje to mesjańskie proroctwo Izajasza następujący sposób: „W tej różdżce bez wątpienia przewidziana była błogosławiona Dziewica Maryja, która pochodząc od Jessego i Dawida, z Ducha Świętego poczęła i wydała nowy kwiat ludzkiego ciała z macierzyńskiego choć dziewiczego łona”⁷¹.

Zawarta w śpiewniku ks. M. Mioduszeńskiego pieśń *Witajmy Jezusa*⁷², a następnie u ks. J. Siedleckiego, jest kolejnym przykładem bogatej w treść teologiczną kolędy nieznanego autora. Inwokacja rozpoczynająca druga zwrotkę utożsamia Chrystusa z Barankiem: *Niewinny Baranku, Boże Stwórco świata, idziesz z nieba do nas, boś nasza zapłata (...) Zbawicielu*⁷³. To nawiązanie przez autora pieśni do starotestamentalnych słów z księgi proroków Jeremiasza i Izajasza: „jak potulny baranek, którego prowadzą na zabicie” (Jr 11, 19); „jak baranek na rzeź prowadzony” (Iz 53, 7). Z kolei nowotestamentalnym źródłem interpretacji teologicznej kolędy mogą być słowa Św. Piotra Apostoła:

Wiedząc, że nie rzeczami znikomymi, srebrem albo zlotem, zostaliście wykupieni z marnego postępowania waszego, przez ojców wam przekazanego. Lecz drogą krwią Chrystusa, jako baranka niewinnego i nieskalanego. Wprawdzie był On na to przeznaczony już przed założeniem świata, ale objawiony został dopiero w czasach ostatnich ze względu na was, którzy przez niego uwierzyliście w Boga, który go wzbudził z umarłych i dał mu chwałę, tak iż wiara wasza i nadzieja są w Bogu (1 P 1, 18-21).

Ostatnim wybranym przykładem staropolskich pieśni bożonarodzeniowych jest osiemnastowieczna kolęda nieznanego autora: *Zjawilo się nam dziś coś nowego*⁷⁴. Zawarta w pieśni treść odnosi się do ewangelicznego opowiadania o tajemnicy Bożego Narodzenia w Betlejem oraz jej pierwszych świadków – pasterzy (por. Łk 2, 7-14). Pasterze przynieśli dary: *Pasterze zaraz prędko śpieszyli, / aż do Betlejem miasta przybyli. / Tam wraz witali, dary składali / Dzieciątku, Dzieciątku, Dzieciątku*⁷⁵. To zachęta, aby każdy wierzący przyniósł własny dar dla Syna jedyne go Maryi. Ostatnie słowa kolędy stanowią prośbę skierowaną do Chrystusa o odpuszczenie win, podkreślając zbawczy cel misterium Wcielenia Bożego Syna.

Zakończenie

⁷⁰ J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 110

⁷¹ LEON WIELKI, *Sermones. Sermo XXIV*, 1, [całość:] PL 54, 203-207; *Homilia na Narodzenie Pańskie*, tłum. W. Kania, w: S. C. Napiórkowski (red.), *Teksty o Matce Bożej...*, t. 2, *Ojcowie Kościoła łacińscy*, Niepokalanów 1981, s. 149-150.

⁷² M. M. MIODUSZEWSKI, *Śpiewnik kościelny*, dz. cyt., Kraków 1838; J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 119.

⁷³ J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 119.

⁷⁴ J. SIEDLECKI, *Śpiewnik Kościelny*, dz. cyt., s. 125.

⁷⁵ Tamże.

Śpiew, zwłaszcza liturgiczny, powinien zbudzać w wierzącym uczucia i zarazem poruszać duszę, która spotyka się na modlitwie z Bogiem⁷⁶. *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o muzyce kościelnej*: „W okresie Narodzenia Pańskiego (od 25 grudnia do święta Chrztu Pańskiego) podczas liturgii należy śpiewać kolędy. Pastorałki (kolędy domowe) mogą być śpiewane wyłącznie poza liturgią: podczas wspólnego kolędowania, jasełek czy na koncertach”⁷⁷. Niewątpliwie tradycja polskiej kolędy, szczególnie kolędy i pastorałki staropolskiej, uświadamia współczesnemu pokoleniu ogromne bogactwo twórczości wybitnych autorów, którzy w większości pozostają anonimowi, ich wiary, a przede wszystkim formą jej przekazania w postaci tekstu i melodii bożonarodzeniowych. Często proste słowa i melodie w gruncie rzeczy czerpią ze źródła Bożego Objawienia, z misterium Wcielenia odwiecznego *Logosu*, obdarzającego człowieka łaską zbawienia. Tradycyjne śpiewy i melodie kościelne są zatem skarbem Kościoła i jego liturgii. Również śpiewy okresu Bożego Narodzenia, które wykraczają poza liturgiczne ramy (pastorałki), mogą być dla człowieka nie tylko elementem czysto estetycznego przeżycia, refleksji duchowej, ale również motywem pogłębienia wiary, który w konsekwencji prowadzi do liturgii i spotkania z Bogiem.

Bibliografia

AMBROŻY Z MEDIOLANU, *Hymn 5, Intende qui regis Israel (In Natale Domini)*, w: *Sancti Ambrosii Episcopi Mediolanensis Opera*, Milano 1994, s. 46-51.

AUF DER MAUR, H., *Le celebrazioni nel ritmo del tempo*, t. 1: *Feste del Signore nella settimana e nell'anno*, Leumann 1990 (*La liturgia della Chiesa. Manuale di scienza liturgica*, t. 5), s. 332;

BENEDYKT XVI, *Jezus z Nazaretu. Dzieciństwo*, tłum. W. Szymona, Kraków 2012.

BOBER, A., *Antologia patrystyczna*, Kraków 1967.

BRZEZIŃSKI, D., *Rok liturgiczny jako anamneza Misterium Chrystusa w świetle Konstytucji o Liturgii świętej Soboru Watykańskiego II oraz Katechizmu Kościoła katolickiego*, „*Studia Redemptorystowskie*” 10 (2012), s. 277-287.

Des Heiligen Ephraem des Syrers Hymnen De Nativitate (Epiphania), CSCO 186-187,

⁷⁶ Por. J. WARZESZAK, *Uniwersalno-teologiczny wymiar muzyki i śpiewu w ujęciu Benedykta XVI*, „*Pro Musica Sacra*” 18 (2020), s. 70.

⁷⁷ *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o muzyce kościelnej* z 14 października 2017 r. W punkcie 23 w podpunktach „b” i „c” brzmi ona następująco: „W okresie Narodzenia Pańskiego (od 25 grudnia do święta Chrztu Pańskiego) podczas liturgii należy śpiewać kolędy. Pastorałki (kolędy domowe) mogą być śpiewane wyłącznie poza liturgią: podczas wspólnego kolędowania, jasełek czy na koncertach. Po święcie Chrztu Pańskiego następuje pierwsza część okresu zwykłego. Należy wówczas śpiewać pieśni związane z treścią liturgii tego okresu. W przypadku utrwalonej tradycji śpiewania kolęd aż do święta Ofiarowania Pańskiego dopuszcza się wykorzystywanie zwrotek, których treść koresponduje z liturgią pierwszych tygodni okresu zwykłego. Można także śpiewać kolędy po zakończeniu liturgii” (https://archibial.pl/liturgia/8-instrukcja-kep-o-muzyce-kościelnej-2017-r/dokumenty_do_pobrania/instrukcja-kep-o-muzyce-kościelnej-z-2017-r-20181127135830.pdf) [dostęp: 28. 06. 2023].

Scriptores Syri 82-83 (tekst syryjski i przekład niemiecki), wyd. i tłum. E. Beck, Louvain 1959.

EPHREM DE NISIBE, *Hymnes sur la Nativité*, introd. F. Graffin, trad. F. Cassinga-Trévody, SCH 459, Paris 2001.

ENGLEBERT, O., *Życie św. Franciszka z Asyżu*, Niepokalanów 1991.

Hymnes, texte établi, traduit et annoté sous la direction de J. Fontaine, Paris 1992, s. 273-275.

Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o muzyce kościelnej z 14 października 2017 r. (https://archibial.pl/liturgia/8-instrukcja-kep-o-muzyce-kościelnej-2017-r/dokumenty_do_pobrania/instrukcja-kep-o-muzyce-kościelnej-z-2017-r-20181127135830.pdf) [dostęp: 28. 06. 2023).

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.

KUBIES, G., *Boże Narodzenie. U źródeł kolęd*, „Przegląd Powszechny” 1/ 977 (2003), (przedruk ze strony internetowej: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/IM/polskie_bozonarodzeniowe.html (dostęp: 19. 06. 2023).

KUNZLER, M., *Liturgia Kościoła*, tłum. i oprac. L. Balter, Poznań 1999 (*Amateca. Podręczniki teologii katolickiej*, t. 10), s. 598.

LECH, S., *Misterium Chrystusa w roku liturgicznym*, w: *Misterium Liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, Opole 1995, s. 185-190.

LEON WIELKI, *Sermones. Sermo XXIV*, 1, [całość:] PL 54, 203-207; *Homilia na Narodzenie Pańskie*, tłum. W. Kania, w: S. C. Napiórkowski (red.), *Teksty o Matce Bożej...*, t. 2, *Ojcowie Kościoła łacińscy*, Niepokalanów 1981, s. 149-150.

LUTO-KAMIŃSKA, A., *Kolęda dawniej i dziś. Z zagadnień semantyki terminów gatunkowych*, „Pamiętnik Literacki” 3 (2006), s. 123-134.

MATWIEJUK, K., *Anamnetyczny wymiar liturgii*, „Teologiczne Studia Siedleckie”, 9 (2012), s. 27-39.

MIARKA, K., *Kantyczki. Kolędy i pastoralki w czasie Świąt Bożego Narodzenia po domach śpiewane z dodatkiem pieśni przygodnych w ciągu roku używanych*, Mikołów-Warszawa 1904.

MIODUSZEWSKI, M. M., *Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w Kościele katolickim używane*, Kraków 1838-1854.

Mszał Rzymski dla diecezji polskich, wydanie drugie, poszerzone, Poznań 2010, s. 32.

NAUMOWICZ, J. *Pierwsze wczesnochrześcijańskie świadectwa o święcie Bożego Narodzenia*, „Colloquia Litteraria UKSW” 8/9 (2010), s. 79-106.

NAUMOWICZ, J., *Prawdziwe początki Bożego Narodzenia*, Warszawa 2014.

NOCENT, A., *Il tempo della manifestazione*, w: M. Augé. *Anamnesis 6. L'Anno Liturgico. Storia, teologia e celebrazione*, Genova-Marietti 1989 s. 177-205.

POŚPIECH, R., *Liturgiczne źródła muzyki bożonarodzeniowej*, „Liturgia Sacra: 3/4 (1995), s. 163-172.

PRUDENCJUSZ, *Poezje*, tłum. M. Brożek, PSP 43, Warszawa 1987.

RATZINGER, J., *Sakrament i misterium. Teologia liturgii*, tłum. A. Głos, Kraków 2011.

RUTKOWSKA, A., „*Zielony Drogowskazię, na rozstajach niepewności czekająca...*” – o nazwach Matki Bożej w „125 litaniach maryjnych” (w oprac. ks. Janusza Kumali MIC). Cz. I. *Imię Matki Bożej i formacje odimienne*, „Język. Religia. Tożsamość” 2/18 (2018), s. 107-133.

RUTKOWSKA, A., *Blask kołęd*, <https://liturgia.wiara.pl/doc/4395818.Blask-koled> (dostęp: 24. 06. 2023).

RUTKOWSKA, J., „*Zielony Drogowskazię, na rozstajach niepewności czekająca...*” – o nazwach Matki Bożej w „125 litaniach maryjnych” (w oprac. ks. Janusza Kumali MIC). Cz. I. *Imię Matki Bożej i formacje odimienne*, „Język. Religia. Tożsamość” 2 (18) 2018, s. 107-133.

RYAN, V., *Adwent. Boże Narodzenie. Objawienie Pańskie*, „Modlitwa Kościoła, cz. 2, Kraków 1998, s. 61.

SIEDLECKI, J., *Śpiewniczek zawierający pieśni kościelne z melodiami dla użytku młodzieży szkolnej*, wyd. 5, Kraków 1908.

SIEDLECKI, J., *Śpiewnik Kościelny*, wyd. 41, Kraków 2021.

Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze, renesans, barok, (red.) T. Michałowska, Wrocław 1990.

SUSUŁ, D., *Uniwersytet Jagielloński u kolebki polskiej kolędy*, https://www.uj.edu.pl/wiadomosci/journal_content/56_INSTANCE_d82IKZvhit4m/10172/11941990 (dostęp: 24. 06. 2023).

Śpiewnik kościelny katolicki: czyli największy podręcznik dla ludu i organistów w kościołach

katolickich. Cz. 1, Kraków 1908, s. 57;
https://bibliotekapiosenki.pl/publikacje/Spiewnik_koscielny_katolicki_Cz_1 (dostęp: 28. 06. 2023).

WARZESZAK, J., *Uniwersalno-teologiczny wymiar muzyki i śpiewu w ujęciu Benedykta XVI*, „Pro Musica Sacra” 18 (2020), s. 65–115.

WILKOWSKA-CHOMIŃSKA, K., *Muzyka kolęd polskich w okresie średniowiecza i renesansu*, w: *Kolędy Polskie*, (red.) J. Nowak-Dłużewski, oprac. muzyczne K. Wilkowska-Chomińska, t. 2, Warszawa 1966, s. 9-16.

<https://www.polskatradycja.pl/piesni/koledy/kiedy-krol-herod-krolowal.html> (dostęp: 26. 06. 2023).

<https://www.polskatradycja.pl/piesni/koledy/narodzil-sie-nam-zbawiciel.html> (dostęp: 27. 06. 2023).